

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Шульги Світлани Анатоліївни

**“Чехи в Західній Волині: етносоціокультурні трансформації
(60-і роки XIX – середина ХХ століть)”,**

представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю

07.00.01 – історія України

07.00.02 – всесвітня історія

Важливою складовою наукових досліджень на сучасному етапі є історія різних етнічних груп в Україні. Посилений інтерес науковців викликають процеси їхньої міграції, географія розселення, економічний і культурний розвиток, взаємодія з українцями, зв'язки із «старою батьківчиною». Благодатним регіоном для наукових пошуків у галузі етнічної історії є Волинь. Її різноманітний склад населення особливо виразно став виявлятися у XIX ст., коли тут з'явилися чисельні поселення німців, поляків, євреїв, караїмів. Цю етнічну палітру вигідно доповнили чеські переселенці. Попри певні напрацювання про причини їхньої еміграції, господарську і суспільно-культурну діяльність, звичаї та побут, у дослідженні «волинських чехів» бракує синтетичних праць, які б склали цілісну картину їхнього історичного минулого. Під цим кутом зору, звернення дисерантки до вивчення етносоціокультурних трансформацій чеської громади Західної Волині впродовж другої половини XIX – першої половини ХХ ст. є цілком віправданим, а сама тема у плані наукової новизни і актуальності, застережень не викликає. Відзначимо, що для підготовки цієї роботи, виходячи з публікацій, С.А. Шульга потратила двадцять років наполегливої праці. Передусім варто наголосити, що у дисертації виокремлено кілька знакових проблем, а саме: еміграція чехів у Волинську губернію Російської імперії; чеська громада Волинського воєводства

міжвоєнної Польщі; суспільно-політичні трансформації 40-50-х років ХХ ст. Імпонує, що при їхньому висвітленні дисертантка використала не вибірковий, а комплексний підхід. Заслуговує уваги її спроба показати участь волинських чехів у модернізаційних процесах кінця XIX – початку ХХ ст., а також їхня участь у Першій та Другій світових війнах. Можна також погодитися із запропонованими хронологічними рамками роботи, оскільки вони становлять чітко окреслений період.

Загалом, структура дисертаційної роботи, в основу якої покладено проблемно-хронологічний принцип, виглядає продуманою. Проте мусимо висловити з цього приводу деякі власні міркування. Третій розділ дисертації має назву «Імміграція чехів у Волинську губернію Російської імперії» (слово імміграція тут вжите неправильно, бо мова йде про еміграцію). Він складається із чотирьох параграфів, окремі з яких не відповідають зазначеній назві. Тут маємо і еміграцію, і господарську діяльність, і навіть участь чехів у Першій світовій війні. Нам видається, що цей розділ мав би бути розділеним на дві частини. У першій розкрити процес еміграції, його динаміку, масштаби та географію розселення чехів на Волині. У другій – зосередити усі інші зазначені питання (с.13). Деякі уточнення необхідно внести і у п'ятий розділ роботи. Наприклад: параграф 5.2. Угода про оптацію 10 липня 1946 р. мав би мати назву «Волинські чехи у перемовинах Москви і Праги», бо у цьому параграфі власне про це і йдеться, а про саму угоду говориться у параграфі 5.3 (с.13). Можливі й інші модифікації у розділах дисертації.

Зміст дисертаційної роботи, зокрема її історіографічна частина засвідчують про обізнаність авторки зі станом наукової розробки проблеми. Тут вдало виокремлено характерні особливості вітчизняної, польської, російської та чеської історіографії. Правда, історіографічний аналіз у окремих відступах виглядає дещо фрагментарним і більше нагадує бібліографію (с.23-47). Також у роботі не враховано новітніх досліджень польських науковців, зокрема: Michał Jarnecki. Czesi na polskim Wołyniu w latach międzywojennych. «Mazowieckie Studia Humanistyczne». 2012 nr 1-2; Krzysztof Gawliczek: Historia mniejszości

czeskiej na ziemiach polskich oraz różnice w interpretacji wzajemnej historii między Polakami a Czechami. W: Czesi. Lech M. Nijakowski (red.). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012. При цьому автори цих робіт відомі польські вчені: Міхал Ярнецький – професор університету А. Міцкевича у Познані, Криштоф Гавлічек – професор університету в Ополю. Зрештою, треба було взяти до уваги і збірник матеріалів під назвою «Mniejszości Narodowe i Etniczne w Polsce» за редакцією професора Леха Ніяковського. До цього варто додати, що авторка іноді подає прізвища польських істориків у польській транскрипції. Також окремі прізвища перекручені. Так, наприклад, польський дослідник Владзімеж Менджецький, у роботі згадується як В. Меджецький, В. Медржецький (с. 36-37, 193), російський військовий міністр В. Сухомлінов названий Сухомлином (с. 160), прем'єр Польщі Ф. Славой-Складковський – Славой-Складовський (с. 313).

Дисертаційне дослідження відзначається солідною джерельною базою. Особливо слід звернути увагу на широке залучення дисертантою раніше не опублікованих архівних матеріалів. Загалом у роботі використані документи 5 архівів України та Чехії (с.47-68). Без сумніву, позитивне враження спровадяє значна кількість використаних для написання роботи архівних справ – 552. Вони представлені матеріалами, що стосуються офіційних органів влади – центральних державних інституцій, які власне і впливали на життєдіяльність чеської громади на Волині. Хочу також зауважити, що стосовно джерел дисертанта цілком слушно аналізує їх не за місцем зберігання, як це робить більшість здобувачів, а за видами, тобто із усього документального масиву вона виокремила законодавчі акти, діловодну документацію, приватні акти, статистичні джерела, документи особистого походження тощо. Як недолік, варто відзначити, що у дисертаційній роботі відсутні документи з архівів Польщі, особливо з Архіву нових актів у Варшаві. Суттєвим доповненням у відтворенні авторкою цілісної картини досліджуваної проблеми стало залучення до джерельного масиву спогадів та періодичних видань.

В цілому, необхідно відзначити сумлінність дисертантки у опрацюванні значного джерельного матеріалу.

Варто наголосити, що у третьому розділі роботи здобувачка проаналізувала еміграцію чехів у Волинську губернію. Вона слушно зауважує, що замість того, щоб виїхати до Америки, вони вибрали східний напрямок, більший їм у культурному і кліматичному планах. Однак вирішальний вплив на такий зворот мали заохочення еміграції з боку царського уряду. У розділі досить вдало показано географію розселення, динаміку чисельності чеської еміграції, а також перші кроки чехів в облаштуванні своїх поселень/колоній на новій землі. Значна увага С.А. Шульгою приділена участі волинських чехів у Першій світовій війні. Разом з тим нам відається, що здобувачка дещо гіперболізує їхню участю у Чехословацькому корпусі. Вона також відається до розлогого аналізу антиавстрійської позиції Т. Масарика і його перемовин із російським військовим командуванням. Тут необхідно було б мати на увазі, що загравання Т. Масарика з російськими чиновниками швидше всього мали тактичний характер, бо у боротьбі за незалежну Чехословацьку державу він зробив ставку на Антанту і не прогадав. Зрештою, чеський лідер прекрасно розумів, що російська тюрма народів нічим не краща австрійської. У крайньому разі Чехія у складі Австрії була найрозвинутішим промисловим регіоном імперії (Розділ 3.4). Трапляються у цьому розділі і прикрі неточності (можливо через неуважність). Так на с.35 дисертантка пише, що Волинська губернія у 1832 р. відійшла до складу Південно-Західного генерал-губернаторства, але такого не існувало. Є у розділі і русизми, зокрема Міністерство освіти Росії названо Міністерством «просвіщення» (с.115-116), мовні меншини – язикові меншини (с.122), ливарний цех – літейний цех (с.143) і т. д. А загалом, про участь волинських чехів у Першій світовій війні у роботі є лише окремі фрагменти.

Четвертий і п'ятий розділи роботи, у нашому розумінні, були простими й одночасно складними для виконання, бо матеріали використані у них легкодоступні і в той же час їх така велика кількість, що створює додаткові

труднощі при роботі з ними. Тим не менше дисертантка, прагнула показати яке місце займав чеський фактор в національній політиці польських урядів, види та форми господарської активності волинської чеської громади, а також роль громадських організацій у збереженні національної ідентичності чехів (с. 184-217). Можна з певністю сказати, що вона з цим завданням впоралася і прискіпливо проаналізувала нормативно-правову базу, що регулювала життєдіяльність національних громад у міжвоєнній Польщі, розглянула діяльність громадських організацій у плані налагодження зв'язків із батьківчиною своїх предків. Разом з тим у четвертому розділі трапляються і прикрай неточності. Так на с. 192 дисертантка пише, що «особливе значення, з огляду на зовнішню ситуацію, мали східні креси, зокрема Галичина та Волинь», але Східну Галичину поляки провокаційно називали Східна Малопольща, а до Східних кресів відносили Волинь і Полісся. На с. 220 С.А. Шульга вказує, що «польський уряд у другій половині 20-х рр. запровадив низку законодавчих актів, що згодом отримали загальну назву аграрної реформи». Нам відомо, що аграрну реформу в Польщі започаткував закон, ухвалений сеймом 15 липня 1920 р.

Цікавим у роботі є параграф 5.1. Волинські чехи в роки Другої світової війни. Дисертантка переконливо довела що у її часі чехи опинилися між молотом і ковалом. Ян наслідок, частину з них мобілізовано до лав Червоної Армії (у 1943 р. група волинських чехів влилася у 1-шу окрему Чехословацьку бригаду під командуванням полковника Л. Свободи), другі підтримували УПА, треті влилися у радянські партизанські загони, четверті співпрацювали з польським підпіллям. Разом з тим, ми категорично не погоджуємося з твердженням здобувачки, що серед волинських чехів мали місце випадки колабораціонізму (с. 345). Такого бути не могло, бо чехи були бездержавними, а колаборація передбачає співпрацю населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників. На с. 344 С.А. Шульга вказує, що чехи втратили незалежну державу у 1938 р., але німці утворили протекторат Богемії і Моравії 15 березня 1939 р. Ще у одному сюжеті

на с. 333 вона пише: «Навесні 1944 р. за 6 км від чеського села Мартинівки у Дідковичівському лісі, куди чехи ходили по ягоди та гриби, селяни чистили студню (криницю), вона була досить великою: глибиною в 40 кроків (1 крок – 213 см.)». У даному випадку дисерантка переплутала крок і сажень, бо крок має у середньому 71 см.

Оригінальністю у роботі відзначаються параграфи 5.2. Угода про оптацію 10 липня 1946 р. і 5.3. Рееміграція та проблеми адаптації оптантів, де авторка на основі маловідомих фактів відтворила картину повернення волинських чехів на історичну батьківщину. Вона також окремими штрихами показала усю складність перемовин між Москвою і Прагою, які передували підписанню угоди про оптацію. Доволі вдало дисерантка описала долю чеських господарств на Волині, у яких радянські органи влади розселили українців Словаччини. Вона також здійснила порівняльну характеристику процесу облаштування волинських чехів на історичній батьківщині та українців Словаччини на волинських землях.

Репрезентативність дисертаційного дослідження С.А. Шульги значно покращують уміщені в ньому додатки.

В цілому, робота відзначається науковим і логічним стилем викладу матеріалу, можна погодитися з висновками дисерантки, які зроблені на основі великого фактологічного матеріалу, є самостійними і аргументованими. Щодо висловлених побажань, то вони суттєво не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації. Подана до захисту робота С.А.Шульги є доказом її зріlostі як науковця, результатом багаторічної науково-пошукової роботи і має самостійний та завершений у науковому плані характер. Розглядувана дисертація є першою в українській історичній науці спробою узагальнюючого дослідження чеської громади на Західній Волині впродовж 60-х рр. XIX – першій половині XX ст. Змістовне, переважно на новому архівному матеріалі висвітлення вузлових питань теми, зроблені узагальнення і висновки підтверджують значний особистий внесок дисертанта в розробку наукових

результатів і має суттєве значення для більш повного і об'єктивного дослідження історії як Чехії так і України.

Основні положення та висновки дисертації знайшли відображення у одній монографії, тридцяти шести статтях, з яких двадцять чотири опубліковані у виданнях, що входять до переліку ДАК України. Зміст автореферату кандидатської дисертації відповідає змісту наукового дослідження.

Вище сказане дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота С.А. Шульги "Чехи в Західній Волині: етносоціокультурні трансформації (60-і роки XIX – середина ХХ століття)", відповідає встановленим вимогам, а її авторка заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України та 07.00.02 – всесвітня історія.

Завідувач
кафедри нової та новітньої історії
зарубіжних країн
Львівського національного університету
імені Івана Франка
доктор історичних наук, професор

С.П.Качараба

Підпис завідувача кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, доктора історичних наук, професора С.П.Качараби стверджую:

Вчений секретар Львівського національного університету

Імені Івана Франка, доцент

О.С.Грабовецька